

**Tiesību Zinātņu Pētniecības Institūts sadarbībā ar
Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti, laikrakstu “Dienas Bizness” un žurnālu “Jurista
Vārds” rīko zinātnisku konferenci**

„Valsts konsekvence tiesiskās palāvības un tiesiskās drošības principu ievērošanā”

2016. gada 29. janvāris plkst. 10.30 – 10.45

Latvijas Universitātes Mazā aula

Ineta Ziemele¹

Referāta

“Tiesiskās palāvības un tiesiskās drošības principi starptautiskajās tiesībās”

tēzes

1. Starptautisko tiesību sistēmai nav raksturīgas tādas pašas hierarhiskas tiesību normu attiecības kā nacionālajām tiesībām. Tā ir principā horizontāla tiesību sistēma ar atsevišķiem normu hierarhijas elementiem (*jus cogens*, ANO Statūtu 103. pants). Tiesību avotiem ir vienāds juridiskais statuss un tādējādi vispārējie tiesību principi ir viens no tiesību avotiem līdzās starptautiskajiem līgumiem un starptautiskām paražu tiesību normām.
2. Ir vairākas jomas, kuras starptautiskajās tiesībās ir strauji attīstījušās pēc Otrā pasaules kara un kuru ietvaros un ietekmē pēdējos gados tiek spriests par vairāku vispārējo tiesību principu vietu un nozīmi starptautiskajās tiesībās kopumā. Šīs jomas ir cilvēktiesības un starptautiskās krimināltiesības. Tomēr pēdējos gados situācijā, kad starptautiskā līmenī arvien vairāk tiek risināti strīdi ne tikai starp valstīm, bet arī starp valstīm un fiziskām un juridiskām personām, kad šo strīdu risināšanai tiek radīti gan ad hoc tribunāli, gan arī pastāvīgas tiesas ar dažāda veida kompetenci, jautājums par procesuālo taisnīgumu starptautisko strīdu risināšanas forumos ir kļuvis ļoti aktuāls un līdz ar to arī jautājums par to, uz kādiem vispārējiem tiesību principiem šiem procesiem (arī starptautiskām arbitrāžām un šķīrējtiesām) būtu jābalstās.
3. Tādējādi viena no pēdējo laiku aktualitātēm starptautiskajās tiesībās ir procesuālo tiesību sakārtošana, taisnīga un publiska procesa nodrošināšana, kas, piemēram, starptautiskajā arbitrāžas procesā ir liels izaicinājums. Nešaubīgi, ka šos procesus kopumā ir sekmējusi pasaules globalizācija, jo, piemēram, ekonomikā ļoti maz kas vairs notiek ekskluzīvi tikai vienas valsts ietvaros. Arī Latvijā nav iespējams un nebūtu prātīgi nesekot šiem procesiem un tajos neorientēties.
4. Kā izriet no iepriekš teiktā tā kā starptautiskās tiesības ir ļoti plašs tiesību lauks, tad būtu jārunā un jāanalizē abi minētie principi atsevišķi katras jomas ietvaros. Es pakavēšos pie cilvēktiesībām, kā arī pievērsīšos tiesu procesam. Starptautiskās cilvēktiesības raksturo bagāts starptautisko līgumu un citu dokumentu klāsts, kā arī vairāku starptautisko tiesu un citu uzraudzības institūciju esība. Ar šo institūciju palīdzību ir radīta bagāta prakse, kā arī judikatūra, kas definē gan tiesisko palāvību, gan tiesisko drošību. Skatoties konkrēti ECT praksi, var redzēt, ka tiesiskā palāvība ir kļuvusi par īpašuma tiesību elementu un tā pārsvarā arī pastāv šajā konkrētajā šaurajā izpratnē. Savukārt tiesiskā drošība ir plašāks princips, kas

¹ PhD (Cantab.), Rīgas Juridiskās augstskolas profesore, Satversmes tiesas tiesnese.

raksturo tiesisku valsti kā tādu un kas konkrēti nozīmē, ka tiesiskās attiecības nedrīkst pēkšņi un nepamatoti grozīt.

5. Lai uzskatāmāk paskaidrotu šo principu definīciju un praktisko nozīmi, varētu atsaukties uz Yukos lietu ECT (*OAO NEFTYANAYA KOMPANIYA YUKOS v. RUSSIA*), kurā tiesa konstatēja kompānijas īpašuma tiesību pārkāpumu tajā, ka, piemērojot Krievijas nodokļu kodeksa normas par piemērojamo sodu par nodokļu nenomaksāšanu konkrēti 2000. gadā, Krievijas tiesas bija uzskatījušas, ka kodeksā noteiktais trīs gadu noilguma periods pēc taksācijas gada beigām neattiecas uz aprēķinu, kas veikts 2004. gadā jeb četrus gadus pēc taksācijas gada beigām. ECT uzskatīja, ka šāda likuma interpretācija bija neparedzama un tādējādi bija pretrunā tiesiskuma principam, kas arī attiecas uz īpašuma tiesību īstenošanu. Citiem vārdiem tika pārkāpts tiesiskās drošības princips nacionālajām tiesām, pēkšņi interpretējot likumu pavisam pretēji tā rakstītai normai.
6. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas ietvaros ir samērā vienkārši piemērot tos vispārējos tiesību principus, kas ir pamatā jebkurai tiesiskai valstij tā iemesla dēļ, ka atbilstoši šīs konvencijas mērķiem tikai tiesiska un demokrātiska valsts var īstenot cilvēktiesības. Tādējādi cilvēktiesību ietvaros nacionālajās tiesībās tik pazīstamo principu īstenošana ir dabiska un nepieciešama ikdiena. Cilvēktiesības nevar pastāvēt bez tiesiskās drošības un tiesiskās palāvības.
7. Savukārt pašos starptautiskajos tiesu procesos gan starptautisko tiesu leģitimitātei, gan uzticības veidošanai, šīm tiesām pašām ir jāievēro tiesiskās drošības princips, līdzīgi kā tas ir jādara nacionālām tiesām. Drastiskas tiesu prakses maiņas novestu pie uzticības zuduma tiesām. Tieši tādēļ ir nepieciešams arī procesa publiskums, kā arī pušu vienlīdzība procesā. Šiem principiem atbilst pastāvīgās tiesas. Savukārt problēma reāli pastāv ar starptautiskiem komercstrīdiem un to izskatīšanu starptautiskās arbitrāžās. Pagājušās vasaras skandāls Horvātijas – Slovēnijas arbitrāžas lietā, kurā Slovēņu arbitrs izpauda ziņas Slovēnijas valdības pārstāvim un slovēņu arbitra telefonu savukārt noklausījās, bija viens no tādiem notikumiem, kas ar jaunu spēku pacēla jautājumus par arbitrāžas procesu atbilstību taisnīguma principiem.
8. Pirms 20 gadiem būtu bijis grūti iedomāties, ka arī starptautiskajās tiesībās un starptautiskajos strīdu izskatīšanas procesos kļūs aktuāli jautājumi par to principu ievērošanu un piemērošanu, kas tik sen jau raksturo tiesisku valsti. Šodien tā ir realitāte, aktuālā tēma. Tas par ko tiek spriests ir kā līdzsvarot procesa efektivitātes nepieciešamību, kas it kā ir arbitrāžu stiprā puse, ar tiesiskuma principu ievērošanu, kuri dažbrīd var prasīt garāku laiku un lielākus resursus. Tomēr izskatās, ka šāds līdzsvars tiks atrasts.
9. Tādējādi arī tiesību sistēmā, kurā tiesību avoti un to normas pastāv paralēli un kurā ir tendence uz pašpietiekamu režīmu veidošanos, tiesiskuma nodrošināšanai nepieciešamie vispārējie tiesību principi ienāk šajos tiesību režīmos un ietekmē to darbību un normu izpratni.